

For lokalhistorikeren er udgaven selvsagt værdifuld, idet man ved gennemlæsningen får præsenteret et stort persongalleri samt en lang række små og store begivenheder i byens historie, blandt de store f. eks. den omfattende ildebrand i september 1580, der optager 9 sider i den trykte tekst og i sig selv er spændende læsning.

Om selve udgivelsesprincipperne kan blot anføres, at de repræsenterer en meget høj standard; bedre kan det vist ikke gøres.

Manglen på et sagregister er dog et savn, som kun delvis afhjælpes ved, at listen med ordforklaringer giver sidehenvisninger. Nyttige hjælpemidler ud over ordforklaringerne er forklaringen på møntbetegnelser samt fortegnelsen over øvrighedspersoner, som i modsætning til den tidligere udsendte Helsingør stadsbog også medtager lensmændene. I lensmandsfortegnelsen har der desværre indsnegget sig en enkelt fejl: lensmanden 1554–57 hed ikke Peder Bille, men Peder Bild. – Udgaven slutter med et omfattende person- og stednavneregister.

Susanne Krogh Bender

ÅRHUS DOMKAPITELS JORDEBØGER I. JORDEBØGERNE 1600–1663, II. KAPITLETS JORDEGODS 1536–1600, III. DE MIDDELALDERLIGE JORDEBØGER. *Udgivet af Landbohistorisk Selskab. Ved Poul Rasmussen. Under tilsyn af C. A. Christensen. København 1972–75. 200 s., 116 s. og 108 + 3 s. Kr. 144 (for medl. af historiske foreninger kr. 120).*

I rækken »Kilder til Kirke- og Præstegodsets Historie« foreligger nu Århus kapitels jordebøger for en periode på 350 år, nemlig fra 1313 til 1663, d. v. s. indtil tre år før kapitlet i praksis blev ophævet.

Udgaven af de forskellige jordebøger følger samme skema. Efter en indledning med redegørelse for kilderne følger selve teksten, herefter bringes fyldige kommentarer, hvori kapitlets og de enkelte beneficiers godshistorie behandles tillige med landgilde, gæsteri, inkorporerede kirker, provstekorn m. v. Der er i alle tre bind – hvoraf bind II og III er indbundet sammen – stedregister samt personregister, som dog ikke medtager fæsternes navne.

Jordebøgerne er udgivet i omvendt kronologisk rækkefølge, og bind I, omfattende tiden 1600–1663, omtales derfor også først her. Udgiveren behandler i indledningen dateringen af de forskellige jordebøger og argumenterer for, at jordebøgerne A og B går tilbage til et fælles tabt forlæg fra o. 1600. Jordebogen B (R. A. Københavns Universitets arkiv. 18.09. 01. Regnskaber m. m. over nådensåret af kapitlerne 1621–94, gl.sign.: reg. 175 nr. 510) dateres til 1643–45; argumentationen herfor, der i øvrigt forekommer overbevisende, er udgiveren dog ikke den første til at fremføre. Allerede J. H. Schlegel kom o. 1780 i indledningen til sin afskrift af jordebogen B (Ny kgl. saml. 753 fol.) ud fra nogenlunde samme præmisser til det resultat, at jordebogen er fra 1644 eller 1645.

Hvad Schlegel derimod ikke har fået fat på, men som anføres af Poul Rasmussen, er forklaringen på, at Københavns Universitet var i besiddelse af et eksemplar af Århus kapitels jordebog – nemlig den, at universitetet havde fået tillagt halvdelen af nådensåret efter afdøde kanniker. Jordebogen B var nemlig ikke den eneste jordebog over kapitelsgods, eller over Århus kapitels gods, universitetet var i besiddelse af. I N. C. Kalls udaterede arkivfortegnelse (formentlig fra o. 1800, R. A. Københavns Universitets arkiv. 11.01.03. Arkivfortegnelser c. 1691–c. 1903) optræder to jordebøger over Århus kapitels gods, nemlig »Aarhus Capitels Jorde-Bog in Forma oblonga« og »En Do. fuldstændigere«, hvoraf sidstnævnte må være jordebogen B. Herudover indeholder universitetsarkivet en række jordebøger over enkelte præbenders gods, indsendt ved kannikernes død (R. A. Københavns Universitets arkiv. 12.01.01–32. Sager henlagt efter arkivregistraturen af 1633, kapitel 2–13 og 3–13, og 18.09.01. Regnskaber m. m. over nådensåret af kapitlerne 1621–94, gl. sign.: reg. 175 nr. 470–74, 476 og 510). Disse jordebøger er tilsyneladende ikke udnyttet i forbindelse med nærværende udgave, selv om en inddragelse af dem ville kunne give flere eksakte oplysninger om fæsterne og deres ydelser på forskellige tidspunkter. Man ville således kunne komme tættere på de enkelte ejendommers historie og på en datering af de jordebøger, der er benyttet ved udgaven.

Jordebøgerne 1600–1663 fremstår ikke som en ordret gengivelse af håndskrifternes tekst; men oplysningerne om sted, fæster, afgifter og om sidetal i håndskrifterne anføres, således at forskellene i de forskellige jordebøger angives. Rækkefølgen er ikke den samme som i selve håndskrifterne, men en blandet topografisk-alfabetisk rækkefølge, idet rækkefølgen i Trap: Danmark anvendes ved købstæder og herreder, mens der bruges alfabetisk rækkefølge for sogne og for lokaliteter inden for sognene. Hver ejendom har fået sit eget løbenummer, og i afsnittet om de enkelte beneficiers historie opregnes, hvilke ejendomsnumre, der hører til hvert enkelt beneficium eller fond.

Samme udgivelsesprincip er anvendt i bind II, omfattende tiden 1536–1600. »Jordebogen« i bind II adskiller sig dog fra bind I ved at være en rekonstruktion på grundlag af jordebøgerne A og B samt de adkomstbreve, der kendes fra tiden 1536–1600, og nogle adkomstbreve fra før 1536. Teksten i bind II er derfor et supplement til bind I, idet ejendommene anføres med de samme løbenumre, men således at ejendomme afstået 1536–1600 har numre efter de ejendomme, der var i kapitlets besiddelse 1600–1663. Det er kun de ejendomme, hvis ejerforhold er ændret i tiden 1536–1600, som medtages i bind II. Benytteren må altså have både bind I og bind II foran sig for at få overblik over kapitlets godsmasse 1536–1600, så meget mere som der i afsnittet om de enkelte benficier og fonds i bind II også kun medtages ændringerne i forhold til bind I.

Denne udgivelsesmåde kan måske forekomme indviklet; og benyttelsen af bind II lettes ikke ved, at teksten sine steder er svært overskuelig. Afsnit, som i bind I's indholdsfortegnelse står med kursiv, begynder i teksten på en ny side; men denne plads har man sparet i bind II, hvor ydermere overskrifterne

til afsnit og herredsnavnene (det gælder s. 23–59) er trykt med samme typer, så en del af overskueligheden går tabt p. gr. a. den anvendte typografi.

Bind III indeholder de middelalderlige jordebøger og adskiller sig fra bind I og II ved at bringe en egentlig udgave af de pågældende jordebøgers tekst, nemlig kannikebordets jordebog 1313 og jordebogsudtog 1427–1536. Der bringes desuden en identifikation af de kirker og ejendomme, der findes omtalt 1427–1536, med kirker og ejendomme, hvortil kapitlet havde rettigheder efter reformationen.

I forordet til bind I anfører Landbohistorisk Selskabs formand Svend Gissel, at udgaven fremlægger kildemateriale, som er væsentligt for Det nordiske Ødegårdsprojekts punktanalyser. I kommentaren til udgaven af kannikebordets jordebog 1313 bringer udgiveren en række analyser, hvoraf kan nævnes emner som markordning, jordvurderingsenheder, guld- og skyldvurdering, jordpriser, ud-sæd og rotation, afgifter og hoveri, øde ejendomme o. s. v. Disse undersøgelser slutter sig til Poul Rasmussens tidligere studier over kapitlets jordebøger (Jyske samlinger 5 rk. bd. 5 og 8). Bind III giver således mere end titlen lover.

Udgaven af Århus kapitels jordebøger kan anvendes til flere formål. Udgiveren har selv i kommentarerne vist én vej: punktanalyser af en bestemt godsmasse. I denne forbindelse må det nævnes, at for en mindre del af godset kan en sådan punktanalyse uden vanskeligheder føres meget længere frem i tid; det drejer sig om det gods, der hørte til præbende Tved, og som overgik til Københavns Universitet i 1660 til gengæld for, hvad universitetet mistede ved tabet af Skåne. I universitetsarkivet findes årlige regnskaber med en del jordebøger over præbende Tved indtil 1839 (R. A. Københavns Universitets arkiv. Den centrale økonomiske forvaltning. Regnskaber over fællesgodset. 18.05, 18.14 og 18.24. Præbende Tved 1661–1839).

En anden anvendelse af sådanne jordebogsudgaver kan være at undersøge ejendoms- og driftsforhold for et bestemt landområdes vedkommende. I den forbindelse kan nærværende udgave benyttes sammen med udgaverne af Århusgård og Åkær lens jordebog 1544 og Silkeborg lens jordebog 1586. Der er blot det problem, at man ved at udgive kronens og de gejstlige stiftelsers jordebøger nok kan dække en stor del af ejendommene i et område ind, men ikke dem alle, da private jordebøger jo er sjældne for perioden før 1660. Benytteren må for at finde alle ejendomme stadig gå til utrykt materiale som ekstraskattemandtale og matrikler.

Et tredje formål, hvortil jordebogsudgaver kan tjene, er studiet af de gejstlige stiftelsers historie og struktur (jfr. rækkens titel »Kilder til Kirke- og Præstegodsers historie«). Ved udvælgelsen af det materiale, der skal udgives, kunne man således vælge at koncentrere sig om gejstlige stiftelser, i første række i deres middelalderlige form og dernæst så langt op, som de kan følges efter reformationen, for herved at frembringe et materiale, der egner sig til komparative analyser af institutioner med et fællespræg; de gejstlige institutioner har f. eks. det fællespræg, at deres gods normalt var strøgods.

Det må være udgiverselskabets opgave at prioritere, hvilke formål der ønskes

tilgodeset – om man skal satse på institutionshistorie, på enkelte landområders historie eller, som det har været hidtil, på mere enkeltstående kilder, der vel i sig selv kan være af stor værdi, men som ikke altid vidner om, at noget særlig bredt perspektiv har været anlagt ved udvælgelsen. Perspektivet »landbefolkningens historie« er i sig selv så bredt, at der inden for dette må foregå en prioritering af de opgaver, man skal bruge kræfterne – og bevillingerne – på.

Susanne Krogh Bender

VIBORG LANDSTINGS DOMBØGER 1616 og 1617 A. *Udgivet af Landsarkivet for Nørrejylland ved Poul Rasmussen. Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg 1965 og 1971. 390 og 186 s. Kr. 18 og 17,25.*

At tingbøger og dombøger er en uvurderlig kilde til belysning af mange sider af samfundsforholdene, er uomtvisteligt. Siden C. Klitgaard for alvor slog til lyd for anvendelsen af denne kildegruppe (se Fortid og Nutid VII s. 153 ff.), har flere og flere fået øjnene op herfor, såvel inden for historikernes kreds som blandt sprogforskere (se Kr. Hald i Fortid og Nutid XXIII s. 414–17), etnologer og folkemindeforskere for blot at nævne nogle. Problemet ved benyttelsen er først og fremmest materialets overvældende omfang og dets mangel på overskuelighed.

Af landstingenes dombøger før 1660 er de fra Viborg landsting den fyldigst bevarede række. En extenso-udgave af rækken alene fra denne periode kan næppe tilvejebringes inden for en nogenlunde overskuelig fremtid. I erkendelse heraf har Landsarkivet for Nørrejylland søgt andre veje for at gøre dombøgerne mere tilgængelige for forskningen. Initiativet blev taget i rigsarkivar Johan Hvidtfeldts tid som landsarkivar i Viborg, og i 1965 forelå det første bind (omtalt i Fortid og Nutid XXII s. 543). Andet bind, 1617 A, omfatter den nordvestlige del af Jylland, d. v. s. Vendsyssel, Thy, Mors, Salling samt Fjends og Nørlyng herreder.

Det sidst udkomne bind afviger på flere punkter fra det tidligere udsendte. Det ses straks i undertitlen, der for 1616-bindets vedkommende er »Sagsreferater og domskonklusioner«, men i 1617 A »Udtog af dommene«. M. h. t. udtagens form opereredes i det første bind med en fast inddeling i fire afsnit: 1) sagens parter ved første instans, 2) oplysninger som f. eks. tidligere domme eller tingsvidner – for at give baggrunden for dommen, 3) dommen og 4) stof »af interesse for kulturhistorien og den økonomiske historie« (indledningen til bind 1, s. IX), som ikke findes i de første tre afsnit. Denne inddeling er i andet bind opgivet til fordel for en disponering af stoffet som følger: De fremlagte tingsvidner, dokumenter og domme refereres i kronologisk rækkefølge. Oplysningerne om hvem der rejser sagen ved landstinget og sagens emne